

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

maar dientengevolge toch aan een anaclitische depressie lijden.

In de huidige kliniek van de depressie is er sprake van schaamte gekoppeld aan het Ideaal-Ik, en is de schuldbeladen depressie, met het conflict tussen Ik en Boven-Ik, nagenoeg verdwenen. Met andere woorden: de depressieve mens is eerder perfectionist dan zondaar. Het streven naar het ideale en het verlangen naar volmaaktheid zouden ook als verklaring kunnen dienen voor de zogenaamde epidemie van depressie: gewoon verdriet wordt een psychische afwijking. Omdat tegenslag of onvermogen een pathologisch etiket krijgt, wordt eigen verantwoordelijkheid uit de weg gegaan en schaamte voorkomen. De psychoanalyse zou zichzelf als taak moeten stellen het onverdraaglijke draaglijk te maken en beperkingen leren accepteren. Het beste is immers de vijand van het goede.

Dat depressie ook bij kinderen voorkomt zal geen verrassing zijn. Toch is het juist op jonge leeftijd een lastig te stellen diagnose, omdat er sprake is van comorbiditeit met en maskering door stoornissen als ADHD en oppositioneel gedrag. Meurs en Vliegen maken duidelijk dat achter op de voorgrond staande symptomen als prikkelbaarheid, hyperactiviteit, leerproblemen en gedragsstoornissen een depressie schuil kan gaan. Het hoofdstuk biedt verder een helder overzicht van diverse ontwikkelingslijnen en modellen voor het ontstaan van depressie. Aanvankelijk zijn deze ontwikkelingstheorieën nog lineair, zoals bijvoorbeeld bij Glazer. In zijn objectgerelateerde depressie wordt ambivalentie ten opzichte van de ander als problematisch ervaren. Het uiten van de agressieve negatieve kant is onmogelijk, omdat hierdoor de objectrelatie bedreigd wordt. Er treedt regressie op naar een minder gedifferentieerde band met het object waardoor ambivalentie verdwijnt. Vanwege het onvermogen de agressieve gevoelens jegens het object te uiten ontstaan zelfverwijten, die tot een depressieve reactie kunnen leiden.

Een complex en interactief model is dat van

Blatt. Op basis van twee persoonlijkheidsstijlen kunnen twee vormen van depressie ontstaan: de anaclitische depressie, waarin verlies en afhankelijkheid van de ander een belangrijke rol spelen, en de introjectieve depressie, waarin perfectionisme en overmatige zelfkritiek centraal staan.

Dan volgt nog een hoofdstuk over depressie bij adolescenten (Van Compernelle) waarbij de herkenbare gevalsbeschrijvingen de lezer dicht bij de dagelijkse praktijk brengen. Het boek eindigt met een in deze tijd min of meer verplicht hoofdstuk over de effectiviteit en evidentie van psychodynamische psychotherapievormen bij depressie (Driessen e.a.).

Afgezien van het overbodige hoofdstuk van Lemma e.a. biedt dit boek een actueel overzicht van de rijkdom van psychoanalytische visies op depressie.

Literatuur

MAAT, S. DE, e.a. (2008). Short psychodynamic supportive psychotherapy, antidepressants, and their combination in the treatment of major depression: a mega-analysis based on three randomized clinical trials. *Depression and Anxiety*, 25, 565-574.

Geweld en psychoanalyse

Bespreking van

Jessica Yakeley (2010). *Working with violence — A contemporary psychoanalytic approach*. Basingstoke: Palgrave/Macmillan. ISBN 978 0 230 20363 1, 224 pp., £ 23,99

FRANS SCHALKWIJK

Working with violence is een sympathiek boek, uitgegeven in de serie *Basic texts in counseling and psychotherapy*. Forensisch psychiater Jessica Yakeley is bijzonder lid van de British Psychoanalytic Society en heeft duidelijk kennis van forensische zaken. Ze werkt in de Portmankliniek, een

aan de Tavistock verbonden forensische kliniek, waar ze ook les geeft. In elf hoofdstukken, met veel vignetten, bespreekt ze agressie en psychische ziekte, psychopathie, perversie, gewelddadige vrouwen (met aandacht voor geweld tegen het eigen lijf), raciaal geweld, racisme en cultuur, en werken in een intramurale en ambulante setting. Het sympathieke van *Working with violence* is dat ze een lans breekt voor psychoanalytisch denken in de forensische zorg, terwijl ze andere invalshoeken niet afdoet als onzin. Keer op keer herhaalt ze dat alleen symptomen classificeren en alleen statistische risicotaxatie tekortschieten. Om risicosituaties in te schatten is ook een uitgebreide anamnese en een gedegen beschrijving van de psychodynamische structuur noodzakelijk. Het werk met deze uiterst gestoorde mensen vraagt emotioneel veel, en met name in de klinische setting kan bespreking in het behandelteam van tegenoverdrachtdynamiek, zoals de veelvoorkomende splijting, verheldering bieden.

Interessant is de weergave van hedendaagse psychoanalytische theorieën over agressie. Yakeleys uitgangspunt is dat het vermogen agressief te zijn aangeboren is, maar dat agressief gedrag of geweld optreedt in reactie op bedreigingen die het Zelf waarneemt in relatie tot innerlijke of externe objecten. Geweld (*violence*) is aan de orde als een persoon een ander lichamelijk kwaad doet, in de zin van het doorbreken van de lichaamsgrens, op basis van al dan niet bewuste drijfveren. Vervolgens beschrijft Yakeley de tweedeling van Glasser, een belangrijke auteur over agressie, die geweld dat is gericht op zelf-instandhouding onderscheidt van sadomasochistisch geweld. Het eerstgenoemde is een primitieve reactie op enige bedreiging van het fysieke of psychologische zelf. De bron daarvan kan extern zijn, maar evengoed intern, zoals de bedreiging vanuit een sadistisch superego of angst voor identiteitsverlies. Sadomasochistisch geweld is de seksualisatie (een lichamelijke proces) van geweld dat is gericht op zelf-instandhouding. In het geweld ten behoeve

van zelf-instandhouding wordt de ander als de bron van de bedreiging waargenomen, maar heeft die ander geen persoonlijke betekenis: als de bedreiging maar stopt. In het sadomasochistische geweld is de reactie van de bedreigende ander juist van groot belang, omdat deze is verbonden met genot. Yakeley geeft het voorbeeld van de soldaat die de vijand doodt om niet gedood te worden, versus de soldaat die de vijand gevangen maakt en daarna martelt. Meloy, een andere belangrijke auteur als het over agressie gaat, maakt vanuit de gehechtheidstheorie een onderscheid tussen emotioneel (*affective violence*) en roofdierachtig (*predatory violence*) geweld. «Emotioneel geweld» lijkt op Glassers concept van geweld dat is gericht op zelf-instandhouding, en hierbij speelt het autonome zenuwstelsel een grote rol. «Roofdierachtig geweld» daarentegen mist emotionele betrokkenheid, is doelgericht en gecalculeerd, en het empathisch vermogen wordt opgeschort. Kortom, sadomasochistisch geweld is verbonden met het psychopathische karakter. De vraag waarom een karakterstructuur ontstaat waaruit geweldpleging voortkomt, is niet eenduidig te beantwoorden: de ene theorie legt de nadruk op de afwezigheid van mishandelende vader, de ander op een intrusieve, narcistische bezettende moeder, die angst voor verlating of juist fusie actualiseert.

Met de constatering van het gebrek aan eenduidige verklaringsmodellen komen we op het manco van het boek. Hoe zorgvuldig Yakeley ook wil zijn, een werkelijke integratie van de theorie met de praktijk ontbreekt. De gevalsbeschrijvingen zijn levendig, de lezer krijgt het beeld van een mens van vlees en bloed, maar de psychoanalytische interpretaties voelen voor een belangrijk deel ook als post-hocverklaringen, waarbij de in eerdere hoofdstukken geponeerde theoretische genuanceerdheid weer verloren gaat. Zo beschrijft ze een therapie met een jongeman, die leed onder woede-uitbarstingen tegen zijn (stief)ouders en broers en zussen. Hij verloor zijn vader op jonge leeftijd, was een kind dat op school

gepest werd, en in de puberteit gekomen, werd hij gewelddadig ten opzichte van zijn stiefvader. Door schuld en schaamte bij de (stief)ouders werd er geen hulp gezocht, en eenmaal op de universiteit gekomen, zocht de jongeman zelf hulp. Yakeley beschrijft het verloop van een aantal gesprekken met hem, om vervolgens te concluderen: 'Understanding and empathy offered by the therapist were felt to be a dangerous seduction by an all-powerful pre-oedipal maternal therapist to whom mr. R was forced to adopt a feminised homosexual position.' Als de patiënt dan rond onderbrekingen van de behandeling nog een aantal keren zijn stiefvader aanvalt, verklaart zij dat te begrijpen als '[...] protecting him from the murderous rage he felt towards his therapist/mother for not protecting him and using him for her own narcissistic needs' (p. 142). Hoewel ze uitgebreid theorieën over geweld heeft behandeld, komen die niet terug in de behandelingsverslagen. Hoewel ze pleit voor psychoanalytische psychotherapie voor geweldsdelinquenten, blijkt ze in de gevalsbeschrijving van een verwijzing daarvoor vast te houden aan 'klassieke' indicatiecriteria als psychologische geïnteresseerdheid, het vermogen te dromen, nieuwsgierigheid naar de innerlijke realiteit of het vermogen innerlijke angst te verdragen. Er zullen niet veel forensische patiënten zijn die bij de start van een behandeling aan deze criteria voldoen. Al met al een boek dat voor een psychoanalytisch opgeleide professional die in de forensische setting werkt, weinig interessant is. In het egopsychologische en objectrelationele theoretische pleidooi voor deze aspecten is voor hen niet veel nieuws te vinden. Het is meer geschikt voor wie zich wil oriënteren op dit werkveld of ervoor in opleiding is, maar het is bovenal een boek waarvan een psychoanalyticus in de forensische zorg zich wenst dat zijn directie het als kerstgeschenk aan zijn medewerkers geeft om de rijkdom van de psychoanalytische manier te leren kennen en te gebruiken.

Dissociatie in al zijn facetten

Bespreking van

Elisabeth F. Howell (2011). *Understanding and treating dissociative identity disorder — A relational approach*. Londen: Routledge. ISBN 978 0 415 99497 2, 308 pp., £ 23,99

GUY VERBRUGGEN

Dissociatie als een manier van omgaan met traumatische gebeurtenissen is moeilijk nog weg te denken uit het psychiatrische landschap. Toch spreekt Elisabeth Howell in haar recente boek over een maatschappelijke dissociatie van de dissociatie: deze 'disorder' wordt nog te veel genegeerd, slachtoffers valt soms 'blame and shame' te beurt.

Dissociatie, toestanden van het zelf die gescheiden worden gehouden, verwijst voor Howell naar het niet assimileerbare, het ondraaglijke. Het gaat daarbij om vier matrices die te maken hebben met trauma: de ongeïnteresseerde ouder en het verwaarloosde kind, de sadistische misbruiker en het hulpeloze kind, de redder en de geredde, de verleider en de verleide. De essentie van trauma noemt de auteur 'de ervaring tot een object gemaakt te zijn, met dissociatie als gevolg'. Dit lijkt mij een bruikbare definitie, die niet alleen verwijst naar een traumatische gebeurtenis, maar vooral naar de context van die gebeurtenis. Een verwarrende of vreesaanjagende verzorger creëert bovenop het trauma een sfeer van hulpeloosheid en 'fright without a solution', hetgeen resulteert in een gedesorganiseerde hechting. Dissociatie is dan de kortetermijnoplossing voor onopgeloste hechtingstrauma's. Dissociatieve identiteiten van tegelijk slachtoffer, aanklager en redder van de verzorger komen daarbij vaak voor. Howell geeft verschillende klinische voorbeelden om haar kijk te illustreren.